

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA ELEKTRON HUKUMAT ILMIY AMALIY MODELI ASOSLARI

Hojiakbarova Maftuna Rustambek qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti 4-kurs talabasi

maftunarustambekqizi@gmail.com

Ilmiy rahbar: Eshqobilova Nargiza Mengnarovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron hukumat ilmiy amaliy modeli asoslari yoritib beriladi va ular haqida ma'lumotlar beriladi. Raqamli iqtisodiyot boshqa turdagi iqtisodiyotlarda uchramaydigan o'ziga xos xususiyatlarning uzoq ro'yxatini o'z ichiga oladi. Vikipediya kabi bepul tovarlar va xizmatlar, Gmail kabi elektron pochta xizmatlari va Google Xaritalar kabi raqamli xaritalarning barchasi ulkan iqtisodiy qadriyatlarga ega zamonaviy raqamli iqtisodiyotning tarkibiy qismlaridir. Biroq, ular milliy hisoblarga hissa qo'sha olmaydi, chunki YaIM kabi ko'rsatkichlar faqat barcha yakuniy mahsulotlarning pul qiymatini narx bilan o'lchaydi (Brynjolfsson va Collis, 2019; Brynjolfsson va boshq., 2019). Iqtisodiy nuqtai nazardan, shuning uchun biz raqamli iqtisodiyot bir tonna juda qimmatli, ammo deyarli xarajatsiz va nol marjinal xarajat bilan iqtisodiy samaradorlikning standart ko'rsatkichlarida qo'lga kiritilmaydigan xizmatlarni ishlab chiqardi deymiz. Ushbu bo'limda men raqamli iqtisodiyot iqtisodiyotni yaxshilashga hissa qo'shgan ba'zi usullarni ko'rsataman.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat, iqtisodiy qadriyatlar, samaradorlik, nomoddiy, kontekst, investitsiyalar, kapital, brend, kvazifikatsion, bozor qiymati

KIRISH

Raqamli iqtisodiyotda ma'lumotlar va ma'lumotlar orqali qiymat yaratish qobiliyati ishlab chiqarish omillariga aylanadi. Bu turli kontekstlarda qiymat ishlab chiqarish uchun algoritmlarni yoki katta ma'lumotlarni tahlil qilish qobiliyatini o'z ichiga olishi mumkin. Garchi bu omillar nomoddiy aktivlarning muhim sinfi bo'lsa-da, ularning mavjudligini aniqlashdan tashqari ularning qiymatini aniq o'lchash qiyin.

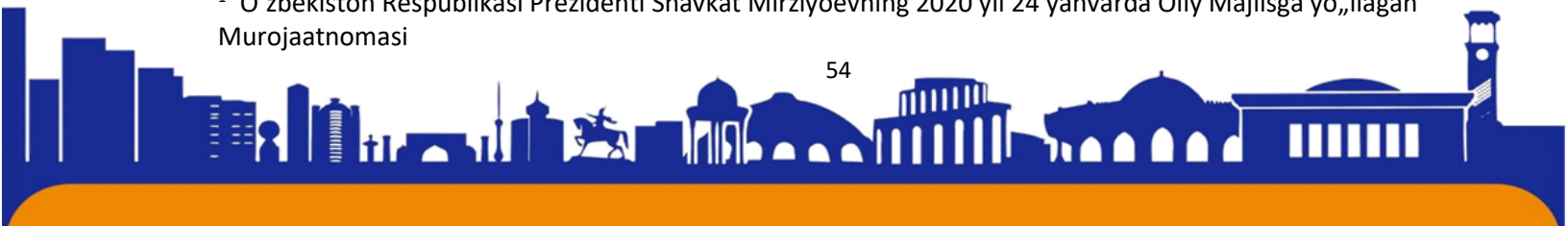

Biroq, ommaviy bozorlarda baholash bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nomoddiy aktivlar baholashning tobora muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Qo'shma Shtatlarda bir trillion dollarga baholangan bir nechta kompaniyalar bor, Amerika Qo'shma Shtatlaridagi eng yirik va eng kuchli bank esa JP Morgan bo'lib, bozor qiymati 200 milliard dollarni tashkil qiladi. Belo va boshqalar. (2019) investitsiyalar sifatida jismoniy kapital, kvazifikatsion mehnat va ikki turdagi nomoddiy kapital - bilim va brend kapitali bilan investitsiyalarning umumlashtirilgan neoklassik modelini quradi. Ular so'nggi o'n yilliklarda firma qiymati uchun jismoniy kapitalning ahamiyati pasayganini, bilim kapitalining ahamiyati esa, ayniqsa, yuqori texnologiyali sanoatda 1970 yildagi jami aktivlar qiymatining 24,9% dan 2010 yilda 44,8% gacha oshganini aniqladilar. muhimlik darajasi nomoddiy aktivlarni o'lchashda muvaffaqiyatga erishishimiz kerakligini ko'rsatadi. Hozirda bizda nomoddiy aktivlarning bozor o'lchovi mavjud, bu qisman sof daromad olishda ushbu ma'lumotlar va raqamli aktivlarning joriy qiymatidir. Biroq, bu o'lchovni yaxshilash mumkinligiga shubha yo'q.¹ Bundan tashqari, shuni ta'kidlashimiz kerakki, nomoddiy aktivlar biz odatda intellektual mulk (IP) deb o'ylagan narsadan ancha yuqori. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, ma'lumotlarni qanday tahlil qilishni va u bilan qiymat yaratishni biladigan ko'p odamlar bor, ammo ma'lumotlarsiz ular qiymat yaratishning asosiy tarkibiy qismiga kirish imkoniga ega emaslar. Veldkamp & Chung (2019) tomonidan o'rnatilgan ishlab chiqaruvchi modelida ma'lumotlar elementlari ishchi kuchi bilan birlashtirilgandagina ular miqyosda daromadni oshirishi va keyinchalik samaradorlikni oshirishi mumkin. Shunday qilib, inson kapitali, intellektual mulk va ma'lumotlar alohida ob'ektlar sifatidagidan ko'ra bir-biri bilan birgalikda ancha qimmatlidir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRI TAHLIL

Raqamli iqtisodiyotning yana bir o'ziga xos xususiyati shundaki, axborot hamma joyda mavjud. Ma'lumotlar omili moliyaviy bozorlarda investitsiya qarorlarini qabul qilishning asosiy o'zgaruvchisi bo'lib, axborot ishqalanishini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Shu (2019) ta'kidlashicha, so'nggi kompyuter yutuqlari texnologiya kompaniyalariga real vaqt rejimida investitsiya mutaxassislariga sotish uchun

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi

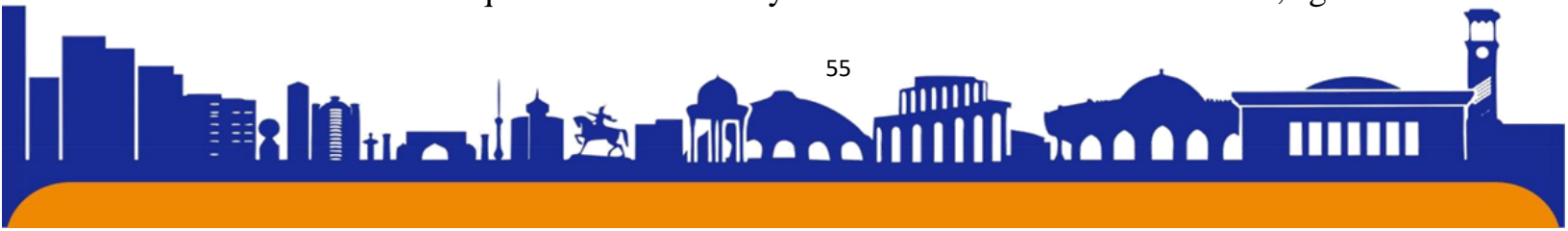

asoslarning batafsil ko'rsatkichlarini to'plash imkonini berdi. Ushbu ma'lumotlarning kiritilishi ma'lumotni sotib olish xarajatlarini kamaytirish orqali narxlarning ma'lumotlilikini oshiradi va keyinchalik investorlarga ikkita ta'sir ko'rsatadi.

Bir tomondan, agar narxlar kelajakdagi daromadlarni aniqroq aks ettirsa, menejerlar kelajakdagi daromadlari haqidagi shaxsiy ma'lumotlari bilan savdo qilish imkoniga ega emaslar. Boshqa tomondan, firmalar asoslari to'g'risidagi ma'lumotlar joriy biznesdagi retsessiya tendentsiyalarini yoki kelajakda o'sishga erishish imkoniyatini ko'rsatishi mumkin, bu esa investorlarni vaziyat yomonlashganda investitsiyalarni kamaytirishga va imkoniyatlar kengayganda investitsiyalarni ko'paytirishga yo'naltirish orqali investitsiya samaradorligini oshirishi mumkin. P2P kreditlashning kredit riskini boshqarish uchun katta ma'lumotlar tahlili orqali signalizatsiya va qidiruv xarajatlari qanday kamayganligini aniqlash orqali Yan va boshqalar. (2015) shuningdek, katta ma'lumotlar davrida axborot assimetriyasi qanday kamayganligini ko'rsatadi. Katta ma'lumotlarga asoslangan Fintech kabi AKT (axborot va kommunikatsiya texnologiyalari) sohasidagi yutuqlar kreditlash sanoatida muhim buzuvchi harakatlantiruvchi kuch sifatida aniqlangan. Katta ma'lumotlar davri ma'lumotlarni to'plash, taqdim etish va baholash usullarida sezilarli o'zgarishlarga guvoh bo'ldi. Kredit ma'lumotlarini qidirish xarajatlari keskin qisqardi va kredit ma'lumotlarini yig'ish passiv ma'lumot olishdan proaktiv ma'lumot yig'ishga o'tdi. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu tendentsiyalar moliyaviy firmalarga ilgari xizmat ko'rsatilmagan aholiga kredit kabi xizmatlar ko'rsatishga imkon beradi. Bozorlarning inklyuzivlik xususiyatlarini oshirish uchun raqamli texnologiyalarning ahamiyatini e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak.

Iqtisodiy nuqtai nazardan, deyarli barcha bozorlarda mavjud bo'lgan axborot bo'shliqlari va nosimmetrikliklar qisman yo'q qilinmoqda, bu sezilarli ijobiy xususiyatlar bilan bir qatorda potentsial muammolar bilan birga keladi. Ma'lumotlardan mas'uliyatli foydalanish ilgari mavjud bo'lmagan bozorlarni yaratishi va boshqarishi mumkin. Misol uchun, an'anaviy bank tizimiga deyarli anonim bo'lgan odamlarga kredit berish mumkin. Bu juda kuchli va inklyuziv iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Raqamli iqtisodiyot yangi tashqi muhitni yaratdi. Raqamli iqtisodiyotda odamlarning ma'lumotlari boshqa odamlar uchun foydali bo'lishi mumkin. Misol uchun, agar kimdir

yangi dori ishlab chiqmoqchi bo'lsa, preparatni sinab ko'rgan shaxslardan ma'lumot kerak bo'ladi. Yoki, agar iste'molchi mahsulotni sotib olishni rejalashtirsa, u tegishli tajribaga ega bo'lgan boshqa iste'molchilarning fikr-mulohazalarini olishni xohlaydi. Bunday tashqi ta'sir jamoatchilik uchun foydali ma'lumotlarni yaratadi va hamma uchun ijtimoiy farovonlikni yaxshilaydi.

Mamlakatimizda “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasiga muvofiq iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarini raqamlashtirish, davlat axborot tizimlari va elektron xizmatlarni joriy etish, shuningdek, raqamli texnologiyalardan keng foydalanishni ta'minlash bo'yicha xalq ta'limi, davlat xizmatlari, sud, moliya va bank tizimida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatning rivojlanish holatini samarali reyting baholash tizimi hamda uni amalga oshirishning idoralararo mexanizmining yo'qligi iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarni raqamli transformatsiyasi hozirgi holatini chuqur tahlil qilishga to'sqinlik qilmoqda.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, raqamli iqtisodiyotning mamlakatlar yalpi ichki mahsulotidagi ulushi AQShda 10,9 foiz, Xitoyda 10 foiz, Hindistonda 5,5 foizini tashkil etadi. “Vouchercloud” portali tadqiqotchilari dunyodagi “eng aqlli” 25 davlat ro'yxatini e'lon qildi. O'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, birinchi o'rinni Yaponiya egallagan. Kunchiqar yurt tadqiqotning asosiy ko'rsatkichlari — Nobel` mukofoti laureatlari soni, aholining o'rtacha IQ (aql-zakovat) darajasi, maktablardagi o'zlashtirish ko'rsatkich bo'yicha ham eng yuqori bahoga sazovor bo'ldi.²

Keyingi o'rinlardan Shveytsariya, Xitoy, AQSh va Niderlandiya joy oldi. Xitoy aholi aql-zakovat darajasi yuqori bo'lgani uchun uchinchi o'rinni olgan bo'lsa, AQShga to'rtinchi o'rinda joylashishiga Nobel` mukofoti laureatlari soni yordam berdi. Janubiy Koreya, Tayvan` va Singapur bilimli (aql-zakovatli) yoshlar soni bo'yicha etakchi o'rinlarda, ammo faqatgina Nobel` mukofoti laureatlari soni kamligi sababli reytingda yuqorida joylasha olmadi.

² Kelly K. New Rules for the New Economy: 10 radical strategies for a connected world / K. Kelly. – New York: Viking, 1998

NATIJALAR

“McKinsey” ekspertlarining baholashi bo'yicha, bugungi kunda jahon YaIMning qariyb 10 foizi raqamli aktivlarga to'g'ri keladi, shu bilan birga, ularni ishlab chiqish sur'ati jahon iqtisodiy o'sishining 30 foiziga teng. Raqamli aktivlarning rivojlanishi akselerator (tezlashtiruvchi) harakatiga o'xshaydi.³

Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ochiqlik, xalqaro iqtisodiy-siyosiy aloqalarning rivojlanishi yurtimizda sanoat tarmoqlarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash imkoniyatlarini yuzaga chiqardi. Bunga mamlakatimiz tashqi savdo hajmining o'sishini misol qilib keltirish mumkin. “elektron hukumat”, “elektron boshqaruv”, “telekommunikatsiya”, “internet”, “veb-sayt” kabi yuzlab iboralar hayotimizning ajralmas bo'lagiga aylandi. IT kundalik hayotimizning barcha sohasini qamrab olmoqda. Amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida elektron hukumat va yagona interaktiv xizmatlar portali orqali 178 ta xizmat yo'lga qo'yildi hamda ushbu xizmatlar aholining vaqti va xarajatlarini tejamoqda.

Raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko'p mablag' va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Shu bois raqamli iqtisodiyotga faol o'tish kelgusi 5 yildagi eng ustuvor vazifalarimizdan biri bo'ladi. Raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, ortiqcha xarajatlarni, ayniqsa, korrupsiyani keskin kamaytiradi. Shu o'rinda raqamli iqtisodiyot tushunchasiga to'xtalib o'tsak. Bu o'zaro bog'liq bo'lgan ishlab chiqarish, taqsimlash, almashish, iste'mol qilish va boshqaruv jarayonlarining (insonlararo, mashinalararo, bulutlar va katta hajmdagi raqamlar (BIG DATA) orqali) raqamli texnologiyalar hamda internet yordamida ma'lumot almashinishni optimallashtirish orqali katta foyda ko'rishga qaratilgan faoliyatdir.⁴ Shu o'rinda alohida qayd etib o'tish kerakki, yangi bir uyg'onish

³ J.B. Dixit Fundamental of computer programming and IT. – Laxmi Publication PVT. Ltd., 2011. - 557 p.

⁴ Applegate L. M., McFarlan F.W., McKenney J. L. Corporate information systems management: the issues facing senior executives. Irwin, 1996.

davri — uchinchi Renessansga poydevor qo'yilayotganligi istiqbolimizning ulug'vorligini namoyon etadi. Ilmsiz, ma'rifatsiz jamiyat va mamlakat taraqqiyotini tasavvur qilish mushkuldir. O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha aniq miqdor ko'rsatkichlari ham belgilangan bo'lib, davriy jihatdan 2020 — 2023 yillarni qamrab oladi. Xususan, 2020-2021 yillarda barcha sog'liqni saqlash muassasalari, maktablar va maktabgacha ta'lim tashkilotlarini, shuningdek, qishloqlar va mahallalarni yuqori tezlikdagi internet tarmog'iga ulash hamda aloqa xizmatlari sifatini oshirish, raqamli infratuzilmani to'liq modernizatsiya qilish va zamonaviy telekommunikatsiya xizmatlaridan barcha hududlarda foydalanish imkoniyatini ta'minlash, 2022 yilga qadar elektron davlat xizmatlari ulushini 60 foizgacha etkazishni hamda 2023 yilga kelib raqamli iqtisodiyotning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushini 2 baravarga ko'paytirishni ko'zda tutadi.⁵

XULOSA VA MUNOZARA

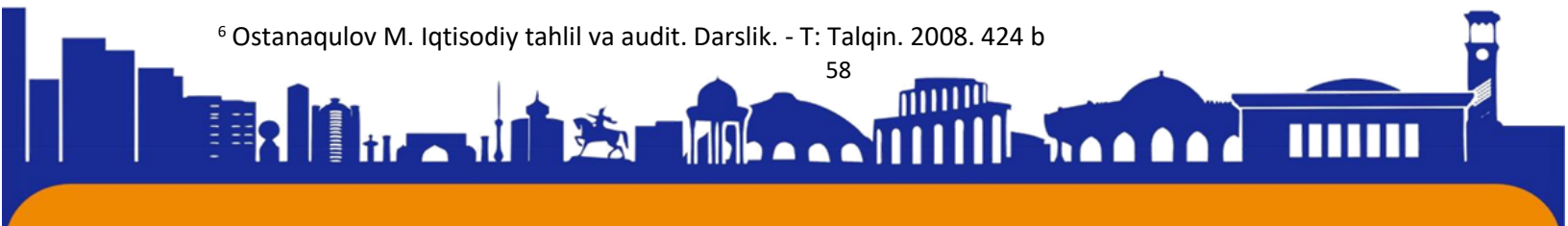
Mamlakatimizda “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasiga muvofiq iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarini raqamlashtirish, davlat axborot tizimlari va elektron xizmatlarni joriy etish, shuningdek, raqamli texnologiyalardan keng foydalanishni ta'minlash bo'yicha xalq ta'limi, davlat xizmatlari, sud, moliya va bank tizimida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatning rivojlanish holatini samarali reyting baholash tizimi hamda uni amalga oshirishning idoralararo mexanizmining yo'qligi iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarni raqamli transformatsiyasi hozirgi holatini chuqur tahlil qilishga to'sqinlik qilmoqda.⁶

Iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va hududlarda raqamli iqtisodiyot va elektron hukumat rivojlanish holatini baholashning yagona reyting baholash tizimini joriy etish orqali kelgusida raqamli rivojlanishning tarmoq va hududiy dasturlarini ishlab chiqish

⁵ Hickerson. Business and Infomiation Systems 3/e. N. Y.: John Wiley & Sons, 2000.

⁶ Ostanaqulov M. Iqtisodiy tahlil va audit. Darslik. - T: Talqin. 2008. 424 b

uchun baholash jarayonlarini idoralararo muvofiqlashtirishning samarali tizimini joriy etish maqsadida Vazirlar Mahkamasining qarori tasdiqlangan hisoblanadi.⁷

Bugun raqamli texnologiyalar barcha sohalarga va odamlar hayotiga jadal kirib boryapti. Mamlakatimizda ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish eng muhim vazifaga aylangan. Prezidentimizning 2020 yil 28 apreldagi “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorida 2023 yilga borib raqamli iqtisodiyotning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushini 2, ushbu sohadagi xizmatlar hajmini 3 baravar oshirish, ular eksportini 100 million AQSh dollariga etkazish vazifasi qo'yilgan.⁸

ADABIYOTLAR RO'YXARI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo,,llagan Murojaatnomasi.
2. Kelly K. New Rules for the New Economy: 10 radical strategies for a connected world / K. Kelly. – New York: Viking, 1998.
3. J.B. Dixit Fundamental of computer programming and IT. – Laxmi Publication PVT. Ltd., 2011. - 557 p.
4. Applegate L. M., McFarlan F.W., McKenney J. L. Corporate information systems management: the issues facing senior executives. Irwin, 1996.
5. Hickerson. Business and Infomiation Systems 3/e. N. Y.: John Wiley & Sons, 2000.

⁷ Qosimova G. Davlat byudjeti ijrosining g"aznachilik tizimi. O"quv qo"llanma. - T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2008; 372 b

⁸ Xaydarov Baxrom Xolmuradovich Iqtisodiy islohotlarni rivojlantirishda kambag,,allikni qisqartirish. IQTISODIYOT VA TA"LIM 2021 4-son. 288-292

6. Ostanqulov M. Iqtisodiy tahlil va audit. Darslik. - T: Talqin. 2008. 424 b
7. Qosimova G. Davlat byudjeti ijrosining g'aznachilik tizimi. Oquv qo'llanma. - T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2008; 372 b
8. Xaydarov Baxrom Xolmuradovich Iqtisodiy islohotlarni rivojlantirishda kambag'likni qisqartirish. IQTISODIYOT VA TA'LIM 2021 4-son. 288-292